ب□ند ن□ینی نالییانە، لە پەنجەرەشیعری پێشەوا کاکەییەوە.. هەردی حوسێن

لای هەمووم□ان ڕوونە، کە نالی یەکێکە لەو شاعیرانەی کورد کە لە ڕیزی هەرە پێشەوەی شاعیرانی کلاسیک دێت. نالی ئەو قارەمانەی کە بە دەست میللەتێکی بێدەسەڵات و کێشمەکێشمی نێو خۆوە دەیناڵاند. ئەو ب□لیمەت و زانایەیە، کە ل□ بەر بێ خاوەنی وەک پشکۆی ئاگر، هێواش هێواش لە کزی دەدات و داخەکەم بەقەد کۆلکە شاعیرێکی خاوەن دەوڵەت نێوی نایەت.

بەڵام، پێشەوا کاکەیی شاعیر بەو شیعر و پەخشانەشیعران□ (ی□ □□خنە و توێژینەوە بە شیعر)ەیدا، دێت و شیعری نالی و ئەدەبەکەی لە جەرگەی سەدەی نۆزدەمەوە بەسەر سەدەکانی دوای خۆشی□وە گەردەن کێل دەکات. شاعیر زۆر قووڵ و نالیناسانە لەو □وداو و فەترە زەمەنییە دەنواڕێت، کە نالی تیایدا گوزەری کردووە و باوەڕێک و سوکناییەک بە خوێنەر دەدات کە پێی دەڵێت سەردەمی نالی و دوایی نالی هەریەک سەردەمە بۆ ئێمە و گیروگرفتەکانی سەردەمی نالی، خزمی گیروگرفتی ئەو سەردەمەی نالیین و بە شکڵ هەندێک شت گۆڕراوە.

شاعیر پەنجە لەسەر هەموو ئەو گرفتانە دادەنێت و دەیانهۆنێتەوە. هۆنینەوەیەک لە شێوەی ڕۆمانئاسا کە پڕیەتی ل□ □وداو و شوێن و کارەکتەر! ئەوەی جێگەی سەرسووڕمانە ئەوەیە شاعیر بێ ئەوەی هیچ □وداوێک جێ بهێڵێت و هەرچی گرینگە بۆ خوێنەر دێت بەیانی دەکات. شاعیر ئەو فەترە زەمەنییەی کە نالی تێدا نییە دووبارە بە لێدوانی نالییانەوە پڕی دەکاتەوە و لە دۆخەکان دەدوێت. کە ئەمە کارێکی ئێجگار قورسە و ئەگەر ڕۆمانێک بوایە ئەوا قەبارەی پەڕتووکەکە چەند هێندە دەبوو، بەڵام شاعیر وەک بیهەوێت هەموو یاسایەکی درووستکراو تێک بشکێنێت، دێت و لە ڕووپەڕی شێست لاپەڕەدا کۆی ئەو □وداوانەمان وەک تۆمارکردنێک بۆ تۆمار دەکات.

لەم سۆنگەیەوە، زۆر جار خوێنەر بیری بۆ ئەوە دەچێت، تۆ بڵەی شاعیر ئەوەی وەک یادداشتێک نەکرد بێت؟ چەند لاپەڕەیەک هەڵدەدەیتەوە و بیرت بۆ لای شتێکی دیکە دەبات و بە ڕەخنەیەک یاخود □وداوێک کە دەشێت لە بیرمان کرد بێت دڵمان ڕادەچڵەکێنێت! هەر لە سەرەتاشەوە شاعیر ئەم پەڕتووکەمان وەک فلیمێکی دیۆکۆمێنتاری نیشان دەدات، کە هەرگیز جاڕز نابین لە تەماشاکردنی و بگرە حەزیش ناکەین تەواو

بێت! و پێ بە پێ لەگەڵ خۆیمان دەبات. بۆ مەگەر هاتنەوەی نالی و درووستکردنەوەی بە شیکڵی ئیمڕۆ لە دیۆکۆمێنتاری ناچێت!
ئەوەی جێگەی تێڕامانی زیاترە ئەوەیە کە شاعیر لەم پەخشانەشیعرەیدا زۆر وریایانە زمان و زمانەوانی و لایەنی ڕێنووسی بێ هەڵە بەکار دەهێنێت کە لە سەردەمی ئێستاماندا بووە بە شتێکی مەحاڵ بۆ نووسەران! خوێنەر گەر بیهەوێت لە هەرڕوو پەڕێکدا چەندین هەڵەی زمانەوانی و ڕێنووسی دەدۆزێتەوە کە ئەوە نەک لەم پەخشانەشیعرەی شاعیردا نییە، بەڵکوو لە بەرهەمەکانی تریشیدا دەگمەنە!
شاعیر دێت و نالی دەکاتە بیانوو□ی□ک بۆ دوواندن لە بابەتە (کۆمەڵایەتی، سیاسی، کولتووری، ئایینی و زمانەوانی.) دۆخی دوای نالی، بە نالی دەخوێنێتەوە و ڕەخنەیان لێدەگرێت. کە دەڵێین خوێندنەوەی نالی بە نالی ئەوە شتێکی ئاساییە و ئەوپەڕی شکۆیە بۆ شاعیر، کە بتوانێک کارێکی وا ئەستەم لە ئەستۆ بگرێت. لەگەڵ ئەوەشدا پڕ شانازی، هەر وەکوو مامۆستا مەسعوود محەمەد دەڵێت: »(برناردشۆ) چەند جوانی فەرمووو کە لێیان پرسی (تۆ گەورەتری یا خود شێکسپیر؟) ئەویش لە وەرامدا بەوپەڕی باوەڕبەخۆکردنەوە گوتی: (ئەو لە من کەڵەگەتترە، بەڵام من لەسەر شانی ئەو ڕاوەستاوم.) ئەدیب و شاعیرێکی کوردیش چەند بەرز دەبێتەوە کە لە سەر شانی (نالی)ی ئەدیب و شاعیرێکی کوردیش چەند بەرز دەبێتەوە کە لەسەر شانی نالی و ئاوەڵەکانیەوە گەشتی بەرەو ژوور دەست پێ بکات.«
شاعیر بەر لە هەرشتێک بە شادێڕێکی نالی دەست پێدەکات و دەڵێت:
[لەم شەرحی دەردی غوربەتە، لەم سۆزی هیجرەتە
دڵ ڕەنگە بێ بە ئاو و بە چاوا بکا عوبوور!]

شاعیر چەند وەستایانە ئەو شادێڕەی هەڵبژاردووە، چونکە نالی هەرچی تاڵی و سوێرییە لەو شادێڕەدا کۆی کردۆتەوە و داوا دەکات دڵی ببێتە ئاو و بە چاوانیدا بێتە خوارەوە و بێتەوە بۆ نیشتمان! شاعیر هەر دەڵێی گوێی بۆ ترپەی دڵی ئەم دێڕەی نالییەوە ڕادێراوە و نالی دەهێنێتەوە بۆ نیشتمان، بەڵام چ نیشتمانێک! ئەوەتا شاعیر دەستی نالی دەگرێت و دەڵێت:
نالییش گەر بێتەوە،
جارێکی دی ناڵێت:
(چاوی من دەم دەم دەڕێژێ ئاوی ساف و خوێنی گەش،)
بە بێ گوێدرێژەکەی ڕێ تەی دەکات
تا هەموو دنیا بزانێت
دەریای ئیژە دوڕ و مەرجانی نییە،

ئیدی خۆی پێدا دەکات
لە داخی گرد و دۆڵ و سەری ڕەش!

شاعیر هەر زووو نالی نائومێد دەکات و پێی دەڵێت گەر ئەم جارە و چەند جارێکی دیکەش بێیتەوە هەمان هەڵوێست دەنوێنی و ڕێ تەی دەکەیەوە، چونکە ئێستا گۆمەکە بۆگەنتر بووە و ناتوانی دان بە خۆتدا بگری و نەڕۆی. شاعیر وەک ئەوەی بیهەوێت بە ئێمە و نالی بڵێت هێشتا ماوە و وەرن ببینن ئەوانە هەموو ڕۆژێک لە ژیانمان ڕوودەدەن و خەریکە ببن بە ڕووداوی ئاسایی و لە سەدەی نۆزدەمەوە تا کابینەی ئێستا بەردەوامە و بەڵێنەکانیش وەک هەڵمی سەر دەریاچەکان ون دەبن و دەچن بە ئاسماندا.

هەموو ڕۆژێک خوێنمان دەڕێژرێ،
تیغ لە گەردنمان سواوە
ناڵێین دەستمان دامێنتە،
چەند دەیەیەکە ناڵینە، ڕەنگە بڕوا تا سەد کابینە

شاعیر هەر بەو ڕەخنانە ناوەستێت، کە نووسەران زیاتر سیاسییەکان دەکەنە ئارمانج، بەڵکوو شاعیر بەداخیشە لەو شاعیر و بوێژانەی کە بوونە پارێزگارێک بۆ سیاسییەکان و بۆ مووچە ناڵە ناڵیانە و بەرگری لە ستەمکاران دەکەن. هەر ئەوەش پاڵی بە شاعیرەوە ناوە و بڵێ:

ورگت، دەفتەرێکی شڕە
ئەلفبێی کراسەکەت هەڵوەریون.
گوێچکەت کەروێشکییە و
گاڵتەت بە گوێدرێژ دێ.
بگەڕێوە نالی!
ناڵێک بکێشە بە خەیاڵی شاعیراندا!
چۆن داڵغەیان چەقیوە و
ناڵینی مووچەی حیزبییانە!
با هەموو کەس بزانێ خۆ شاعیری ئەم سەدەیە
لە (ئاراس) و (سەردەم)ـەوە،
لە (یەکیێتیی دووسەران)ـەوە،
لە (پاراستن) و (زانیاری)ـیەوە،
قەڵەم و کاغەزیان وەکوو کووتاڵ سەودا پێ دەکەن!
هەر لەبەر ئەوەشە ڕقیان لێمە،
چۆن لە ڕەخنەمدا شیعرم چەکوشکاریی خۆی دەکا!

شاعیر ئەم گەڕاندنەوەی نالی بە دەرفەت دەزانێت و دەیهەوێت بە

نالی و ئێمەش بڵێت، نالی و خانەقاکان چیان بەسەر هاتووە و مەلاکانی ئەم سەردەمەش بێبەش نین و پشکی شێریان بەردەکەوێت لەو کاولستانەی خوڵقاوە؛ چونکە مەلاکان کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆیان هەیە، بە پێی ئەوەی زۆرینەی خەڵقی کوردستان موسڵمانن. شاعیر بە شارەزاییەکی زۆر زمانەوانیانەوە لەو بارەوە دەدوێت و دەڵێ:

ناگەڕێمەوە تاریکەدوا، دووا
چاوم بە کەلەم کەوت و کەللەم دا لە سەرەکەلەمی
لە ترسان، لێی بەر بوو، دەستنوێژی شکا مەلا؛
کە هەڕەشەی مووچەبڕینی لێ کرا!
نالی هاتەوە نێو شیعر و
گوێدرێژیش چاوی بە هەرمەلایەک کەوتایه،
جووتهیێکی لێ دەدا!

لێرەدا گوێدرێژیش وەک کارەکتەرێکی سەرەکی ڕۆڵ دەگێڕێت و بگرە زیاتریش، چونکە ئەوە گوێدرێژەکەی نالییە جووتە لەوانە دەدات کە شاعیر وایان دەبینێت پشکیان هەیە، بەرپرسیارن لە پێهەڵخلیسکانی خەڵکی و هاوکاری (حوکوومەت)ـن. بۆیە شاعیر نایشارێتەوە، کە ئەوە هەر حیزبەکان نین، کە خەڵکی دەڕووتێننەوە و ڕۆڵیان هەیە لە چەقبەستوویی وڵاتەکەمان. بۆیە شاعیر دەڵێ:

هەر داری سەوز و زەرد نییە
دڵی خەڵەفاوێک، دەکەنە مۆمدان و
چاوی گەنجێکی بیرنەکەرەوە دەکەن□ گ□□□پ و
ڕیش خۆڵەمێشێکی ئیخوانی،
بێدەنگ بێ لە ئازاری منداڵێکی ئێزیدی و
دار پرتەقاڵێکیش لەگەڵ خۆیدا دادپهروەر نەبێ؛
چی گۆڕاوە نالی؟
هەچە لە گوێدرێژەکەت بکە و بڕۆ!

هەر چەندی کێشەکان، زۆرب□ن، ب□□ام ناب□ت م□ر□ ئەوە بکاتە بییانوویەک و ڕوو لە هەندێک باس نەکاتەوە بەتایبەت زمان، چونکە زمان سەرچاوەی بوونی نەتەوەیە و پێویستە هەموو نەتەوەیەک شانازی بە زمان و ڕەچەڵەکی خۆیەوە بکات، بەتایبەت ئێمەی کوردزمان… بۆیە شاعیر زمان فەرامۆش ناکات و شانازی دەکات بەو زمانەی پێی دەنووسێت و دەڵێ:

کاتێک لە گەردوون ڕادەمێنم
ئەستێرە بێت یان کاکێشان،
هەسارە بێت یان کونە ڕەشەکان،

بە کوردی، جوانتر شیعرم بنکۆڵی دەکات.
با خۆی دەخشێنێت لە هەوای زمانم و
وشەم هەڵدە پاچێت،
بە ڕێگەوە شیعرم هەڵدەکەنێت
یان قەدی دەشکێنێتەوە،
ئەگەر ئەم خاکە لە زمانمدا نەسوێت،
دەیسووم.

شاعیر نەک هەر شانازی دەکات بە زمانی کوردییەوە، بەڵکوو ئاڵانگاری ئەوەش دەکات کە زمانی کوردی ئەو زمانەیە، کە دەتوانێت نەک لە شتە زەمینییەکان بەڵکوو لەو شتانەش بدوێت و قسەی پێ بکرێت کە ئاسمانین و پەیوەندییەکی پتەویان بە زانست و فەلسەفەوە هەیە. شاعیر هەر بەوە ناوەستێت، بەڵکوو زیاتریش دەڕوات و تا ئەوپەڕی سنوورەکانی خۆشەویستی و هەست دەربڕین بە زمانەکەمان دەڵێ:
نامەوێت دەستت لە هەڵبگرم ئەی نیشتمان!
هەرچی خوێنە دەیدەم، بە زوبانە، وەلێ بە فیڕۆ دەڕوش!

شاعیر بەردەوام دەبێت لە پەیامەکەی و ئەمجارەیان دێت نالی و خوێنەران دەباتە وەستگەیەکی دیکە و پێمان دەڵێت ببینن گیرەدەی چین؟ نالی وەرە ببینە لە چ دەخەکداین؟ نالی وەرە و ببینە خەت گوتەنی (مەی بە نەڕژە شووشە لە سەد لاوە شکاوە.) وەرە و ببینە هەموو ئازاری بەدەنمان دەناڵێت بە دەست سیاسییەکانەوە هەر لە کۆڕەوەوە هەتاوەکوو ئەمڕۆ. شاعیر ئەو پەیامە لە ڕێگەی شیعرەوە بەمان بەیان دەکات و دەڵێ:

لەدوای کۆڕەوەوە
هەڵدەدەم، لە دەست دەنگی فیشەکی جەلالی و مەلایی
هەڵدەدەم، لە دەست دەنگی بتڵەغازی بەتاڵ
بە تاڵ، تاڵیی ڕۆژگار دەژمەرم.
هەڵدەدەم، لە دەست تەقەتەقی بەرمیلی بەتاڵی نەوت و
هەڵدانەوەی جەزەی کارەبا و
دەنگی نووساوی ئاو و
هەڵگرتنەوەی مووی سپیی سەرم لە زیندان.
هەڵدەدەم، لە دەست سەدان تاوانی ئەم بنەماڵانە،
لەم سەرماوس□□دا ڕەقیش ببمەوە،
ناتومەوە.
وەک پەیکەرێک لەنێو بەفردا
مێژوویەکی نوێم لە دەتاشرێ.

ئەوەتا هەموو دنیا دێ بۆ تەماشام
کە کۆچم نەکردووە و هەڵاتووم،
دەزانن بۆ شۆڕشێکی نوێ هەڵدێم.

شاعیر هەر وەکوو لەو سەرنجەی کە خۆی بەر لە دەستپێک ئاماژەی پێدەکات و دەڵێت: ئەم شیعرانە بە شێوەیەکی ڕیالیزمانە نووسراون. بۆیە بێ شرۆڤەکردن لەوەیە بە شێوەیەک لە شێوەکان ئەو پەیامە بگەیەنن کە شاعیر ئارمانجیەتی. دەشگونجێت شاعیر هەڵبژاردنی ئەم ڕێبازی□ □□ک بۆ ئەوە بووبێت، پەیامی شیعریەکانی ئاسانتر بگات، ئەویش لەبەر ئەوەی ئەو دۆخەی تێیداین لای شاعیر دۆخێکە پێویست دەکات زمانی شیعری ئاسان و قووڵ بێت. ئەویش بەو ئارمانجەی خەڵکی ئاسانتر دۆخەکەیان بۆ هەزم بکرێت یاخود ئاسانتر لە دۆخەکە بگەن لە ڕێگەی شیعرەوە.
شاعیر دەیەوێت پێمان ب□□□ت هەموو ئەو ڕوودا□ درووستکراو و خوڵقاوانە لێکەوتەی زۆر خراپیان هەبووە و کارێکیان کردووەتە سەر مرۆی ئێمە کە بەدەگمەن یەکێک دەبینی ئاوات بە ڕابردوو نەخوازێت و نەفرین لە ئەمڕۆ نەکات. بەدەگمەن مرۆی ئێمە دەبینی لە ناخەوە پێبکەنێت. بۆیە لە چێوەی شیعرێکەوە دەڵێ:

کۆمەڵناسێکم دەوێت، خەندەم بۆ شی بکاتەوە.
یان پزیشکێک لە زار ورد بێتەوە،
بزانێت کەسێک لە دڵەوە دەکەوێتە قاقا.

شاعیر دەیەوێت، ئەم گەڕاندنەوەی نالی بە دەرفەت بزانێت و بەر لەو سەفەرە درێژخایەنە پێی ب□□□ت نالی ئەوە هەر تۆ نیت کە وڵاتت تەی کردووە و چوویت بۆ وڵاتی غەریبیان، وەرە و بنواڕە گەنجان چۆن لە دەست جەور و ستەم پۆل پۆل لە وڵات هەڵدێن و ڕادەکەن. شاعیر دێت و نیوەدێڕێکی نالی تێکەڵ بە ناخی خۆی و داکەوت (واقیع)ی ئیمڕۆ دەکات و دەڵێ:

لە دەست ستەمکاران
وڵات چۆڵوهۆڵ بووە قوربان!
حوجرە بوو□ تە زانستگە،
هیی مەلا نییە،
هیی مامۆستایش نییە،
بینای کوڕانی هەرزەکاری کڵاوسوور و ڕاوچییە،
بینایی نییە، لێیان مەگرە!
زانستگەر هەم یاخی و هەم شۆڕشگێڕ و

هەمیش دینارێکیان پێ نییە.
نالی! ئەم کەفوکوڵە چۆن دادەمرکێ؟
کە دەڕوانمە مانگ،
گەدەی بەتاڵم مانگا تێیدا دەبۆڕێنێ!

شاعیر لە ڕەخنەگرتن بەردەوام دەبێت و پەیتا پەیتا سەفەرەکەی نالییش بەرەو کۆتایی دەڕوات؛ بەڵام شاعیر دێت بەر لە کۆتایی چەند وێنەیەکی دیکەمان نیشان دەدات و دەڵێ:
نالی! هەرلخێکی ئەم درەختە ڕاوەشێنیت، قیژەی سەدان کچی سەربڕاوی لێوە دێت، سەدان ڕۆژنامەنووسی بێسەروشوێنت پێ دەڵێت، کاوەی ئاسنگەر لە کوێ و کاوە گەرمیانی لە کوێ! میرنیشنی سۆران لە کوێ و سۆرانی مامە حەمە لە کوێ! هەرلخێک ڕاوەشێنیت، هاواری سەدان پەککەوتەی لێوە دێت، کە گۆچانێکی لێ ساز کردووە و ئاخوداخی ئەم تاڵانکارییەی کوردایەتیی حیزبی بۆ باس دەکات کە چلۆن دڵی شەق بردووە.

شاعیر بە درێژایی پەڕتووکەکە زۆر ئیش لەسەر چڕیەتی بابەتەکان دەکات و دەیەوێت بە فەترەیەکی زۆرکەم زۆرترین ئەو □وداوانە بە ئێمە بگەیەنێت کە ڕوویان داوە. ئەمەش ژارێکی ئەوەندە سانا نییە، چونکە پێویستی بە سەلیقەیەکی زۆر هەیە. لە هەمان لاپەڕادا، چەند باسێک بە یەکەوە گرێ دادات و دەڵێ:
شەقی بردووە، پەمۆ نا، دڵی منداڵ.
لە گیرفانی هەموانی بڕیوە،
دز نا، ئەم دووکاندارە سیاسییانە.

شاعیر □وداوەکان وەک زەنگیانە بە نێو شیعری خۆیەوە دەکات و هەرچی □وداوە بە جوانی بۆمان دەهۆنێتەوە. ئەمانەی نووسیمانن چەند نموونەیەکن لە کۆی پەڕتووکەکە. لەبەر ئەوەی □وداوەکان پاشاخانێکی مێژووییان هەیە و گرێدراوی یەکترن، ئێمە هەموومان نەنووسیون، هۆکارێکی دیکەش ئەوە بوو کە خوێنەر خۆی بتوانێت گوزەرێک ب□ نێو پەڕتووکەکەدا بکات و بە چاوی خۆی ببینێت چۆن لە پەڕتووکێکی قەبارە بچووکدا، ئەمما گەورە بە نێوەرۆک توانراوە ئەو هەموو خەم و پەژارەیە بکرێتە پیاڵەی ئەم پەڕتووکەوە. ئەگەر شیعر نەبوایە پێم وانییە بە ڕۆمانێکی چەند سەت لاپەڕەییش تەواو ببوایە! شاعیر لەوانەش گرینگتر کە کردبێتی ئەوەیە نالی هێناوەتەوە هەم نێو شیعر و هەمیش مێژوو، کە ئەوە کارێکی ئاسان نییە. نابێت ئەوەشمان لە بیر بچێت شاعیر شیعری نالی ئاوێزانی شیعری خۆی و هەستی خۆی و □وداوەکانی سەدەی بیستویەک کردووە، کە ئەمە کارە

قورسەکەیە، چونکە شیعرێک سەدەی نۆزدە نووسرابێت دوای دوو سەدە هەمان شیعر درێژەی پێبدرێت کارێکی نەکردەیە، بەڵام نابێت ئەوەشمان بیر بچێت کە شاعیر هەر لە هەڵبژاردنی دێڕەشیعرەکانەوە دەزانرێت چ نالیناسێکی گەورەیە! شاعیر بەو چەند دێڕە ئەمە و سەفەری نالی بە کۆتایی دەگەیەنێت و دەڵێ:

لەم بیبانی نیشتمانەدا، مەرگ هەموو کات منداڵێکی ترسلەنیشتووە، تا گەورە دەبێت، چ تەز و خۆڵی بیابان هەیە لە چاویدا هەڵدەگڕێ فەت.